

טעמי המצוות עיון ראשון

הדיון בטעמי המצוות של התורה כולל בתוכו תובנות דתיות - מוסריות ואנושיות. היכרות איתן נותנת פרספקטיבה יפה למגוון רחב של סוגיות נוספות בעולם האמונות של היהודים. ננסה להכיר עולם זה. ראשית, נפתח במעין שעשוע המבוסס על דיון רציני וכבד מאוד.

רמב"ם יד החזקה - הלכות עבודת כוכבים פרק יב

(א) אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושין עובדי כוכבים שנאמר לא תקיפו פאת ראשכם (ז) דרך כהני עובדי כוכבים היה להשחית זקנם לפיכך אסרה תורה להשחית הזקן.

מהי המטרה של מצוות אלו? מנין יודע זאת הרמב"ם? ניתן להתבונן במקורן של המצוות – ויקרא פרק יט פסוק כז. האם התבוננות זו הועילה? מה מבקש הרמב"ם להשיג על ידי תוספת הנימוקים שלו למצוות הנ"ל? דברים אלו של הרמב"ם עוררו ביקורת. לפניכם דוגמא.

טור יורה דעה סימן קפא

הקפת הראש והשחתת הזקן גם באלו כתב הרמב"ם שאסרם הכתוב מפני שעושין כן עכו"ם... וזה אינו מפורש ואין אנו צריכים לבקש טעם למצות כי מצות מלך הם עלינו אף לא נדע טעמן...

שימו לב לביקורת הכפולה. מה ניתן להשיב לה? למה אין לבקש טעם למצוות? האם בקשת טעמי המצוות אינה נחוצה או אינה רצויה? לרמב"ם נמצא מגן ומלמד זכות הלא הוא ר' יוסף קארו בספרו בית יוסף.

בית יוסף

נראה כי דעתו לחלוק על הרמב"ם כי למה לו לבקש טעם מדעתו לשום מצוה שנראה שאילו לא הינו יודעים טעם המצוה לא היינו מצווים לעשותה ואין הדבר כן... ואני אומר דחס ליה להרמב"ם מלמסבר הכי ומי יחוש לכבוד התורה ומצוות יותר ממנו ודבריו בסוף הלכות מעילה יוכיחו... שדעתו ז"ל לומר שאע"פ שכל חוקי התורה גזירת מלך הם מכל מקום כל שיוכל לבקש לו טעם נאמר בו טעם...

האם הבית יוסף הבין כראוי את דברי הטור? נסו להבין כיצד פרשנות זו של דברי הטור הופכת את דבריו מדברי ביקורת ומחלוקת ל'חשד'. שימו לב למילים בדברי הבית יוסף הרומזות לכך שהוא מבקש להתמודד עם חשד ולא רק עם עמדה חולקת. מה באמת מוכיחים דברי הרמב"ם בסוף הלכות מעילה המופיעים לפניכם:

רמב"ם יד החזקה - הלכות מעילה פרק ח

(ח) ראוי לאדם להתבונן במשפטי התורה הקדושה ולידע סוף ענינם כפי כחו ודבר שלא ימצא לו טעם ולא ידע לו עילה אל יהי קל בעיניו ולא יהרוס לעלות אל ה' פן יפרוץ בו ולא תהא מחשבתו בו כמחשבתו בשאר דברי החול...

מהו ההבדל הדק – אך המשמעותי – ביחס למעמד טעמי המצוות בין גישתו של הבית יוסף לגישה העולה מדברי הרמב"ם? להשלמת הפרשיה ראו את דברי הרמ"א המשיג על הבנת הבית יוסף, שחלק על הבנת הטור, בהבנת הרמב"ם...

Comment [1a]: ר' יעקב בן אשר
(1269 ? - 1343), פוסק הלכה, מכונה על פי רוב "בעל הטורים" על שם ספר ההלכה שכתב, "ארבעה טורים".
בנו השלישי של רבנו אשר בן יחיאל (הרא"ש)... למרות גדולתו התורנית סירב לשמש ברבנות וחי חיי דוחק, זכה לכינוי: "בעל הטורים" הודות לחיבורו בהלכה: "ארבעה טורים", הספר חולק לארבעה חלקים (טורים), כשכל אחד עוסק בנושא מסוים בחיי היהודי:
• **אורח חיים** - עוסק בענייני היומיום כגון: הלכות הקימה בבוקר, ברכות, תפילה, קריאת שמע, הישיבה לסעודה, מועדי השנה ועוד.
• **טור יורה דעה** - העוסק בענייני איסור והיתור, שחיטה, עבודה זרה, טהרה, לימוד תורה וכבוד תלמיד חכם ועוד.
• **טור אבן העזר** - העוסק בענייני אישות ומשפחה.
• **וטור חושן משפט** - העוסק בעיקר בדיני ממונות, דינות וכיו"ב.
הספר הפך לאחד מספרי היסוד בהלכה והיווה מסגרת לחיבור: "בית יוסף" שכתב על ידי ר' יוסף קארו... דרכי משה הלא הוא הרמ"א מחבר ההגהות לשולחן ערוך.

דרכי משה

ואני אומר גם כן חס ליה לרבינו [=הטור] שיחשוד בכשירות כמו הרמב"ם למיסבר עליו שיסבור שאם לא יודעים טעם המצוות לא היינו מצווים לעשות... לא מצינו בשום חכם ישראל שיאמין בזה, אלא הוא רק דרך הפוקרים בתורה שאין מאמינים רק מה שיסכים אליו השכל...

מעבר לשירשור המשעשע רמוזה בדברי הרמ"א הרגישות הגבוהה הקיימת בסוגיה – אנו עסוקים בענין הנוגע ביסודות האמונה. התוכלו להסביר מהי הנגיעה? אם אכן העיסוק בטעמי מצוות כל כך מאיים ומטריד, למה לעסוק בהן בכלל? לרמב"ם ביאורים מוצקים:

ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק לא

מבני אדם אנשים שיכבד עליהם נתינת סיבה למצוה מן המצוות, והטוב אצלם - שלא יושכל למצוה ולאזהרה ענין כלל. ואשר יביאם אל זה הוא חלי שימצאוהו בנפשם, ולא יוכלו להגות בו ולא ידעו לומר אותו. והוא, שהם יחשבו, שאם היו אלו התורות מועילות בזה המציאות ומפני כך וכך נצטוונו בהם, ויהיו כאילו באו ממחשבת והסתכלות בעל שכל; אמנם כאשר יהיה דבר שלא יושכל לו ענין כלל ולא יביא לתועלת, יהיה, בלא ספק, מאת האלוה, כי לא תביא מחשבת אנוש לדבר מזה. וכאילו אלו חלושי הדעות - היה האדם אצלם יותר שלם מעושהו, כי האדם הוא אשר יאמר ויעשה מה שמביא לתכלית אחת, והאלוה לא יעשה כן, אבל יצונו לעשות מה שלא יועילנו עשותו ויזהירנו מעשות מה שלא יזיקנו עשותו. חלילה לו, חלילה! אבל הענין בהפך זה! והכונה כולה להועילנו - כמו שבארנו מאמרו, "לטוב לנו כל הימים, לחיותנו כהיום הזה", ואמר, "אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו, רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" - כבר באר שאפילו ה'חוקים' כולם יורו אל כל הגוים שהם 'בחכמה ותבונה', ואם היה ענין שלא תודע לו סיבה ולא יביא תועלת ולא ידחה נזק - למה יאמר במאמינו או בעושהו שהוא 'חכם ונבון' וגדל המעלה ויפלאו מזה האומות?:

אבל הענין כמו שזכרנו, בלא ספק, והוא, שכל 'מצוה' מאלו ה'שש מאות ושלוש עשרה מצוות' היא - לנתינת דעת אמיתי או להסיר דעת רע, או לנתינת סדר ישר או להסיר עול, או להתלמד במדות טובות, או להזהיר ממדות רעות - הכל נתלה בשלשה דברים, בדעות ובמדות ובמעשי ההנהגה המדינית. ואשר חייב שלא נמנה המאמרים, כי המאמרים אשר זרזה התורה לאמרם או הזהירה מהם, מהם - מה שהוא מכלל המעשים המדיניים, ומהם - ללמד דעת אמיתי, ומהם - ללמד מדות. ומפני זה הספיק לנו באלו השלשה ענינים בנתינת סיבה בכל מצוה מן המצוות:

בתחילת דבריו מבקר הרמב"ם שיטת בני אדם שהוא מכנה אותם 'חולי נפש' [שיש קלקול דרך מחשבתם – קלקול שאין ה מודעים אליו אך הוא מזין את דרך המחשבה]. הבינו היטב את הביקורת. האם לאחר ההבנה ניתן ליישב את גישתם של אלו? אולי דברי ריה"ל יועילו לישובה של גישה זו?

ספר הכוזרי - מאמר שני

(o) אמר החבר: כבר אמרתי לך כי אין כל יחס בין שכלנו לענין האלוהי וראוי הדבר כי לא נשתדל כלל למצא סבה לנשגבות האלה ולכל הדומה להן אולם אחר בקשת הסליחה מאת האלוה ומתוך המנעות מההכרעה אני אומר...

דברים אלו, של החבר, באים כפתיחה למענה שלו לבקשת מלך כוזר כי יציע לפניו הוכחות המקרבות את פרשת הצרעת אל השכל. גם הוא קובע כי ראוי שלא לחפש סיבות למצוות? למה? כדאי להיזכר במקור אותו פגשנו [לפחות חלקנו] לפני מספר שבועות.

Comment [2a]: רבי משה בן

ישראל איסרליש (1520-1572); נודע בכינויו הרמ"א, פוסק, ראש ישיבה, פילוסוף. גדול פוסקי אשכנז במאה השש-עשרה, שסמכותו הוכרה לדורות. חיבר חיבורים רבים בהלכה, אך מפעלו הגדול שסמכותו הוכרה לדורות בקרב יהודי אשכנז היה כתיבת ה"מפה", ההגהות על ה"שולחן ערוך" שחיבר רבי יוסף קארו, על מנת לעשותו לספר שימושי גם לבני אשכנז, שמנהיגים ופסיקותיהם שונים ממנהגי עדות המזרח.

ספר הכוזרי - מאמר ראשון

(עט) אמר החבר: כן הוא כי הדברים המכונים לקבלת הרשמים האלוהיים הם אינם בתחום ידיעת האדם ואי אפשר לו לאדם לשער כמותם ואיכותם ולו גם ידע מהותם לא היה יודע זמניהם ומקומותם והרכביהם ואת דרך הכנתם לכל זה יש צורך בידיעה אלוהית המגיעה שלמה ומבארת תכלית באור מאת האלוה עצמו והנה מי שהגיעתו ידיעה זו והוא מקים על פיה בלב שלם את מצות האלהים לכל פרטיה ותנאיה הוא המאמין אך מי שמשתדל להכין דברים לקראת קבלת הרשמים האלוהיים בחכמת אנוש בלבד על דרך ההקש והסברה או לפי מה שימצא בספרי האצטגנינים על דרך הורדת הכחות הרוחניים או על ידי עשית הטלסמאות הוא הכופר אדם כזה מקריב קרבנות ומקטיר קטרת על פי הקש וסברה ואינו יודע מהות הדברים הדרושים לכך וכמותם איך יש לעבד עבודה זו ובאיזה מקום ובאיזה זמן ומי ראוי לה ומה תנאיה ועוד פרטים רבים שתאורם יאריך מאד משל למה הדבר דומה לסכל שחדר לתוך אוצר התרופות של רופא הידוע לכל בתרופותיו המועילות בשעה שהרופא איננו שם ובראותו אנשים רבים צובאים על האוצר ההוא מתוך בקשת רפאות לנפשם התחיל מוציא אליהם תרופות מתוך הכלים אשר שם בלי כל ידיעה בטיב התרופות ובכמות מנה ומנה ראוייה לאיש ואיש ונמצא זה ממית אנשים באותן התרופות שיכלו להועילם ואם במקרה יפיק אחד האנשים תועלת בתרופה שהוצאה מאחד הכלים ההם ימשכו כל העומדים שם לתרופה ההיא באמרם כי היא הנושאת בקרבה רפאות לכלם עד שיראו כי תוחלתם נכזבה או שימצאו אחר כך תועלת מקרית בתרופה אחרת וימשכו אחריה ולא ידעו כי המועיל מצד עצמו לא היה כי אם בחכמתו של אותו רופא שהכין את התרופה ההיא לכל חולה במנה הראויה לו אף צוה לכל חולה כי יתאים לתרופה הנתנת לו מנות מאכל ומשקה פעולות התעמלות מנוחה שעות שנה ויקיצה שאיפת אויר שכיבה וכדומה בדרך זו נהגו האנשים שלפני דורו של משה כלם חוץ מיחידים מועטים היו נפתים להבלי האצטגנינות ולדעות חכמי הטבע שבדורותם ונעתקים מחקת שוא אל חקת שוא ומאל אל אל ויש שהאמינו בכחות טבע רבים כבאלים בשכחם את מנהיג הכחות הללו ורבונו וחסבו את הכחות כשהם לעצמם סבה לתועלת שהפיקו מהם בשעה שמצד עצמם כחות אלה הם גם סבה להזק הכל לפי ההכנה והסדור והאמת היא שהמועיל מצד עצמו הוא הענין האלוהי והמזיק מצד עצמו הוא העדר הענין ההוא:

מה ישיב הרמב"ם לטיעון המקיף הזה? שובו לדברי מורה נבוכים לעיל והציעו מתוך דבריו את תגובת הרמב"ם. תשובה נוספת ניתן למצוא בדברים הבאים:

ספר מורה נבוכים - חלק ג פרק נא

הלא בארתי לך שזה השכל אשר שפע עלינו מהאלוה ית' הוא הדיבוק אשר בינינו ובינו. והרשות נתונה לך, אם תרצה לחזק הדיבוק הזה - תעשה, ואם תרצה להחלישו מעט מעט עד שתפסקהו - תעשה. ולא יתחזק זה הדיבוק רק בהשתמשך בו באהבת האלוה ושתהיה כונתך אליה (כמו שבארנו), וחולשתו תהיה בשומך מחשבתך בדבר זולתו.

האם לפי גישת ריה"ל אין כל טעם בעיסוק בטעמי מצוות? אם כן מדוע הוא עצמו התעסק בתחום זה? הסבר יש בסכום פרשנותו המופלאה למבנה המקדש ועבודת הקרבנות.

ספר הכוזרי - מאמר שני סעיף כו

ואין אני טוען ואומר בהחלט חלילה לי מאל כי כונת העבודה הזאת היא הסדר הזה אשר אמרתי להפך אל נכון נעלם הדבר ונעלה מזה אומר אני תורת האלהים היא ומי שקבלה בתמימות בלי התפלפלות ובלי התחכמות מעלה הוא מן המתחכם והחוקר אך מי שנטה מן המדרגה העליונה הזאת אל המחקר מוטב לו כי יבקש טעם לדברים האלה אשר יסודם בחכמה האלוהית מאשר יעזובם לסברות רעות ולספקות המביאים את האדם לאבדון:

האם גישה זו מזכירה אחת מן הדעות שהובאו לעיל?